

ધોરણ - 11 સામાજિક વિજ્ઞાન

- (અ) પરિવર્તનમાં વ્યક્તિનો ફાળો.
સ્થિતિ અને ગતિ નક્કી કરવામાં, પુરુષાર્થ કરવામાં, મુશ્કેલીઓ દૂર કરવામાં, સમૂહમાં સંતુલન ઉભું કરવામાં.
- (બ) વ્યક્તિ અને કુટુંબ :-
 - વ્યક્તિ અને સમાજ વચ્ચેની કડીરૂપે કુટુંબ સંસ્થા.
 - કુટુંબનું ચાલકબળ સ્નેહ અને તેનાં પરિણામો.
 - વ્યક્તિ, વિકાસમાં કુટુંબનો ફાળો
 - કુટુંબમાં સ્વાતંત્ર્ય, વ્યક્તિ ઉછેર, સંસ્કાર વારસો, સારાસાર વિવેકની કેરવણી.
 - કુટુંબ સદ્ગુણનું ધરવાડિયું, કુટુંબમાં ખીલતા ગુણો, સંવેદના-લાગણીનું વિસ્તરણ, જવાબદારીનું ભાન, નિસ્વાર્થ પ્રેમ, પરસ્પર સહકાર, એકબીજાને માટે ઘસાવાની વૃત્તિ.
 - મુશ્કેલીઓ લસહન કરવામાં, અનિવાર્ય સંઘર્ષ કરવામાં કુટુંબો સાથ-ઓથ.
 - વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના સંબંધો વિકસાવવા-ટકાવવામાં કુટુંબનો ફાળો.
 - અનુકુળ-પ્રતિકુળ સંજોગોમાં માર્ગ કાઢવામાં કુટુંબનો ફાળો.
 - સમાજના ચાલકબળો અને કુટુંબના ચાલકબળો વચ્ચેની તુલના.
- (ક) ગ્રામ સ્વારાજની સંકલ્પના :-
 - ગ્રામ સ્વારાજ શા માટે ?
 - ગ્રામ સભાના અધિકારો
 - ગ્રામ સભાની ફરજો
 - શિક્ષણ, આરોગ્ય, પાણી, સ્વચ્છતા, વ્યસન મુક્તિ, ગરીબી નિવારણ, રોજગારી વ્યવસ્થા, પશુપાલન ખેતી, ગ્રામ્ય ઉદ્યોગ, સહકારી પ્રવૃત્તિ.
 - ગ્રામ્ય વિકાસ માટે સહકારી યોજનાઓ
 - શાંતિ સેના
- (ડ) કુટુંબના મૂલ્યો :-
 - વિભક્ત કુટુંબ વધતાં જાય છે - કારણો અને ઉપાયો.
 - સંયુક્ત કુટુંબના લાભાલાભ.
 - સ્ત્રી સ્વાતંત્ર - સમાનતાની સ્થિતિ, આવશ્યકતા અને પ્રશ્નો.
 - દીકરા-દીકરીના ઉછેરમાં ભેદભાવ.
 - કુટુંબમાં શ્રમ વિભાજન અને ન્યાયી શ્રમ વિભાજન.
 - પિતાના વારસામાં દીકરા-દીકરી વચ્ચે ભેદભાવ.
 - કાયદાકીય સ્ત્રી - પુરુષ સમાનતા અને તેમાં શા ફેરફારો જરૂરી છે.
 - લગ્ન વ્યવસ્થાનો આદર્શ.
 - વસ્તી વધારાની સમસ્યા તેનાં પરિણામો અને ઉકેલની વિવિધ દિશાઓ.
- (ઈ) સામાજિક વિજ્ઞાન અને સમાજ પરિવર્તન :-
 - પરિવર્તનની આવશ્યકતા અને વિવિધ પરિબળો પ્રાકૃતિક, સામાજિક, વ્યક્તિગત.
 - પરિવર્તનમાં માનસિક સમજદારી તથા નવચરણના કૌશલ્યની આવશ્યકતા.
 - પરિવર્તનના સાધનો, શુદ્ધ સાધનોની આવશ્યકતા.
 - પરિવર્તનમાં આવતી મુશ્કેલીઓ.
 - સમજદારીનો અભાવ, પડેલી ટેવો છોડવાનું, સામાજિક રૂઢિચો, અંધશ્રદ્ધા, વહેમ, સંકુચિત ધાર્મિકતા, જાતિભેદ, લિંગભેદ જીવવની બંધાયેલી આસ્થાઓ.
- (ઉ) સામાજિક પર્યાવરણ :-
માનવ જીવની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો અને પર્યાવરણ.
પર્યાવરણના પ્રશ્નો :-
 - સ્ફોટક વસ્તી વધારો અને તેના પ્રશ્નો.
 - કુદરત અને પર્યાવરણનો નાશ.
 - ફરી પેદા ન થઈ શકે તેવા સાધનોનો અમર્યાદિત ઉપયોગ.
 - પ્રદુષણ
 - પર્યાવરણની સ્થિતિ, ઉકેલ માટેના પુરુષાર્થો, શક્યતાઓ.
- રાષ્ટ્રીય એકતાના પરિબળો :- ધાર્મિક સહચરતા, બધાં ધર્મોના સારા તત્વોનો વિકાસ, જ્ઞાતિ જાતિના માપદંડો કરતાં ગુણવત્તાને ધોરણે વ્યવહાર, રોજગારી અને પ્રાથમિક જરૂરિયાતોની અનુકૂળતા, ભૌતિક સાધનોની મર્યાદા, રાજ્યની પ્રાદેશિક સંકુચિતતાને બદલે રાષ્ટ્રીય દષ્ટિ બિન્દુથી વિચારણા, (અનિજ, પાણી વગેરે સંપત્તિ તથા અન્ય બાબતોમાં) વિકાસ તથા એકતાને અવરોધતા પ્રશ્નો અને તેમાંથી સંભવિત ઉકેલો.

ધોરણ - 12 સામાજિકવિજ્ઞાન

(અ) અર્વાચીન જગતનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ :-

- આર્વાચીન યુગનું લક્ષણ અનુભવ પ્રામાણ્ય, બુદ્ધિ પ્રમાણ્ય.
- મધ્યકાલીનયુગનું લક્ષણ :- ગ્રંથ પ્રામાણ્ય, ધર્મનું પ્રાબલ્ય, જમીન એજ સંપત્તિ ઉત્પાદનનું સાધન, રાજ, જમીનદાર, ધર્મગુરુ, ગણોત્તિયા.
- અર્વાચીન યુગ - વ્યાપાર, ઉદ્યોગ પરસ્પરાવલંબનનો યુગ, સંપત્તિના વિવિધ પ્રકારો.
- સમાજની બદલાતી સ્થિતિમાં જુનાં અને નવાં મૂલ્યો - બંને વચ્ચે સંઘર્ષ.

સમૂહ સંચારના માધ્યમમાં ક્રાંતિ (ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી):-

1. ટેલીવિઝન, કોમ્પ્યુટર, ફેક્સ, ઈ-મેઈલ, મોબાઈલ, સેટેલાઈટ, કૃત્રિમ ઉપગ્રહો, ટેલીફોન વગેરેનો પરિચય
2. સામાજિક વિજ્ઞાનમાં તેનું મહત્વ
3. સામાજિક પરિવર્તન, તેનો ઉપયોગ
4. વાહન વ્યવહારના સાધનો

5. સર્વેક્ષણ :-

- ☐ હેતુઓ - સર્વેક્ષણ શા માટે ? ☐ સર્વેક્ષણના પ્રકાર
- ☐ સર્વેક્ષણના પત્રકો

6. આયોજન :-

- ☐ આયોજન શા માટે ? ☐ આયોજનના પ્રકાર
- ☐ આયોજનના લાભ

7. ગાંધીની ક્રાંતિ :- જે રાજ્ય ઓછામાં ઓછું રાજ્ય કરે તે રાજ્ય સારું. દરેક કામ માટે હાથવગા ઓજારોનો ઉપયોગ. મોટા ઉદ્યોગોનો વિરોધ - યાંત્રીકરણનો, તેની ઘેલછાનો વિરોધ. વ્યક્તિ સાથે વેર રાખ્યા વિના વ્યવસ્થા બદલો. અસહકાર, સત્યાગ્રહ, આત્મ બલિદાન, વિરોધી જોડે પણ સમભાવ. ક્રાંતિ થોડાની નહીં બધા લોકોની, બહેનો તેમાં ખરીજ. હિંસા વિનાની ક્રાંતિ. સૌથી મોટું સામ્રાજ્ય નમ્યું, સ્વેચ્છાએ ગયું. પાકિસ્તાન કોઈનેય પરાણે સાથે રાખતા નથી. સ્વતંત્રતા સમાનતા, બંધુતા સાથે કોમ, ધર્મ સંપ્રદાયની વફાદારીને મેળ નથી ધાર્મિક પક્ષો ન હોય. રાષ્ટ્રીય પક્ષોજ હોય સમસ્ત નાગરિકોના.

- ☐ આજનું આયોજન ગાંધી પ્રણિત નથી. ☐ મિશ્ર અર્થકારણ, વિકેન્દ્રિત અર્થરચના.
- ☐ બધા ઉપયોગી કામ કરે અને બધા ફળ ભોગવે. મૂળભૂત અધિકારો સૌને.

(બ) અર્વાચીન જગત અને ભારતમાં બદલાતાં મૂલ્યો :-

• સમાજિક પરિવર્તન :-

- ☐ સમાજિક રીતે પછાત જાતિઓનાં વિકાસ માટે થતાં પ્રયત્નો, શિક્ષણ, રોજગારી, સંસ્કાર.
- ☐ મહિલાઓના સ્થાનમાં પરિવર્તન, શિક્ષણ, સ્વાતંત્ર્ય, આર્થિક પ્રવૃત્તિ, લગ્નમાં પસંદગી.

- રાજકીય પરિવર્તન અને સામાન્ય નાગરિક, તેનું શિક્ષણ, લોકશક્તિ વિકાસ માટેના વિવિધ પ્રયત્નો, મતદાન અને સમજદારી, રાજકારણ એક ધંધો બની રહ્યું છે તેનો ઉપાય.
- સમાજમાં નવા વર્ગો ઊભા થયા છે તેના પ્રશ્નો, મધ્યમ વર્ગ, નોકરીયાત વર્ગ, વેપારી વર્ગ, રાજ્યકર્તા અને તેની સાથે સાંઠ-ગાંઠ રાખતો વર્ગ, નોકરીયાતના સંગઠનો, પછાત વર્ગના સંગઠનો, તેની સમાજ ઉપર થતી અસરો.
- અસમાજિક પ્રવૃત્તિઓ :- અપહરણ, બળાત્કાર, ભેળસેળ, સંસ્કૃતિ અને રાષ્ટ્ર વિરુદ્ધની પ્રવૃત્તિઓ, ભાગલાવાદી વલણો, કોમી વલણો અને તેના પરિણામો.

(ક) (1) આર્થિક પરિવર્તન :-

- આંતરરાષ્ટ્રીય અર્થ વ્યવસ્થાની અસર.
- સ્થાનિક બજારો પર આંતરરાષ્ટ્રીય બજારોની અસરો.
- સ્થાનિક ઉત્પાદન પર આંતરરાષ્ટ્રીય ઉત્પાદન પદ્ધતિની અસરો. અને તેમાંથી ઉભા થતાં પ્રશ્નો. માનવશ્રમ, બેકારી, ધંધા માટે વધુ અને મોટા યંત્રો, ઉર્જાની સમસ્યા.
- પ્રાથમિક જરૂરિયાતો પર પડનારી અસરો.
- વિકાસ માટેના મૂડી રોકાણની અનુકૂળતા.
- ઉપભોક્તાવાદ તરફની ગતિ અને ગરીબ દેશમાં તેના પરિણામો.

(2) વિશ્વના રાજકીય પ્રવાહો :- લોકશાહીનો સાર્વત્રીક સ્વીકાર, અલગ અલગ દેશો વચ્ચેના ઝગડાના નિકાલમાં યુદ્ધ નિવારણ માટેના પ્રયત્નો, યુ.એન. દ્વારા થતાં કાર્યો. માનવ અધિકાર માટેના થતાં પ્રયત્નો, ભારતનું માનવ અધિકાર ધંધ.

(8) વિશ્વ પર્યાવરણ :-

(9) વિશ્વના વિચારકો :- 1 થી 6 સોક્રેટીસ, લિયો ટોલ્સ્ટોય, રવિન્દ્રનાથ ટાગોર, મહાત્મા ગાંધી, કાર્લ માર્ક્સ, શોરો.